

Titel: Det maskulina projektet

Författare: Gunnar Karlsson

Förlag: Studentlitteratur, 2019

Först vill jag uttrycka min beundran för Gunnar Karlssons mod att ge sig på detta svåra, komplexa, politiskt överladdade, närmast minerade ämne. Den som dristar sig till att diskutera köns- och genusidentitet är under ett ständigt hot om att vara behäftad med fördomar och inskränkthet. Ämnet är som Karlsson konstaterar underteoretiserat inom psykoanalytisk teori, samtidigt som det närmast är överdiskuterat när vi kommer till samhällsdebatt och massmedia.

Boken innehåller intressanta psykodynamiska och fenomenologiska infallsvinklar på ämnet vars rika innehåll inte går att ge rättvisa i en recension. Istället kommer jag att diskutera några kritiska punkter.

Karlsson inleder med den besvärliga begreppsapparaten (s. 19ff, kapitel 1). Idag talar vi om genus. Termen fanns inte på Freuds tid, även om hans resone-

mang banade vägen för senare kommande köns- och genusdiskurser (s. 18, s. 41). Traditionellt sett har man gjort en distinktion där *kön* har refererat till vår biologiskt *tilldelade* kropp, medan *genus* har avsett vår psykologiskt, socialt och kulturellt *konstruerade* förståelse av vår kropp. Riktigt så enkelt är det inte, menar Karlsson. Distinktionen bygger på en objektivistisk kunskapssyn medan man inom fenomenologin, som Karlsson gärna företräder, istället ”så troget som möjligt, försöker beskriva hur olika fenomen framträder för oss” (s. 22).

Begreppsvärlden är snårig. Det gäller att uttrycka sig politiskt korrekt – då alla försök till benämningar lätt leder till att någon grupp känner sig kränkt eller missförstådd. Karlssons fokus är vår *könsidentitet* som han definierar som ”[en persons] upplevelse av sig själv som tillhörande ett visst kön /.../ en beskrivning utifrån ett förstapersonsperspektiv” (s. 34).

Han beskriver Freuds teori som *fallocentrisk* (s. 44). Karlsson diskriminerar mellan tre maskuliniteter: *hypermaskulinitet*, *fallisk maskulinitet* och *avmaskuliniserad maskulinitet*. Samtliga har en fallisk maskulinitet som ideal eller förutsättning (s. 83). Jag blir alltid misstänksam mot typologiläror. Bortsett från detta framstår uppdelningen mellan hypermaskulinitet och fallisk maskulinitet som konstruerad. Som de flesta relationella psykologer är jag kritisk till den klassiska metapsykologin och till oidipuskomplexet som den huvudsakliga strukturerande faktorn för vårt psyke. Med denna invändning faller en skarp distinktion mellan pre-oidipalt och oidipalt – den skillnaden hypermaskulinitet och fallisk maskulinitet vilar på, enligt Karlsson (s. 84).

Enligt mina erfarenheter finns det oftast en dialektik mellan opposition och underkastelse i de flesta relationella sammanhang. Jag föredrar att betrakta Karlssons två första maskuliniteter som en dynamisk kontinuitetsdimension, mer eller mindre fallisk, vid olika tidsperioder och i olika relationer. Den ”värsta” fallocentriska extrempositionen – det han kallar ”fadersregression” (s. 86) – finns vid fundamentalistisk religiositet. Ett exempel på detta är 9/11-terroristerna som Ruth Stein beskrivit som ”för kärlek till

fadern” eller ”i faderns namn”. Kanske handlar det inte bara om ren underkastelse till fadern, eftersom det också lär locka ett antal sköna jungfrur på den andra sidan?

Istället för den *avmaskuliniserade maskuliniteten*, vill jag undersöka en maskulinitet *utan fallos*, som inte behöver stå eller falla med fallos utan bygga på ett helt annorlunda fundament. Karlsson är inne på detta när han talar om utmaningarna rörande människans existentiella villkor. Det handlar om behovet att skydda sig från hjälplöshet och beroende, om att inte vara sedd, bekräftad och ha blivit sviken, om att ha varit tvungen att behöva härbärgera eller ta hand om sig själv, med mera – sådant som så ofta finns med i våra patienters levnadsberättelser. I såväl Karlssons, som i Freuds metapsykologiska beskrivningar förekommer väldigt lite *verkliga* (anknytnings-)personer. Det verkar inte spela någon roll hur dessa är eller vad de gör! Det är bara deras symboliska eller imaginära funktion, som verkar ha betydelse för könsidentiteten – ett drag som är ytterligare märkbart i Lacansk teori. Karlsson ger exempel på mogen maskulinitet. Han skriver ”denna maskulina *norm*” som ”inte längre ses som att ha med maskulinitet att göra”. Normen bygger på ett fallosideal som det går att låta bli att iscensätta. Karlsson avslutar med ”personen *avstår från* något som kan beskrivas som fallisk maskulinitet” (s. 103, min kursivering).

Karlsson verkar ha svårt att frigöra sig från den metapsykologi han lärt sig i psykoanalytikerutbildningen. Han har brottats med sin benämning ”avmaskuliniserad maskulinitet”, som jag finner motsägelsefull och tilltrasslad. Istället för att göra sig av med maskuliniteten (en slags kastration) – som leder till att han kastar ut barnet med badvattnet – borde Karlsson göra sig av med fallos. Om vi benämmer den mogna varianten för en *fallosbefriad maskulinitet*, blir det lättare att ta till sig resonemanget. Det öppnar för en positivare syn. Kanske är Karlsson och jag egentligen inte så oense i grunden? Han skriver exempelvis om ”en befrielse från ett falliskt maskulint ideal” (s. 102). För mig hade det känts bättre om Karlsson konsekvent hade bytt ut ”avmaskuliniserad” mot ”fallosbefriad”. Jag tror inte att detta handlar om hårklyveri. Han tar

exempel ur Karl Ove Knausgårds *Min Kamp* (s. 126ff). Om vi lämnar fallos därhän, blir det lättare att associera på ett friare sätt runt maskuliniteten. Lägg därtill lite självdistans, prestigelöshet och kanske en gnuttu humor. Vi kan då fråga oss: varför måste huvudpersonen känna sig så kastrerad och bli så ursinnig? Varför talar han inte om sin sårbarhet med sin kompis Geir? Huvudpersonens oförmåga att hantera sin attraktion till den unga kvinnan för tankarna till Benjamins med fleras idéer om relationellt spänningsöverskott (se nedan och Wånge, 2019 s. 244ff).

Utan fallos behöver maskulinitetsprojektet kanske inte vara dömt att misslyckas, enligt Karlssons profetia (s. 11). Fallos är ju o(upp)nåbar enligt teorin, åtminstone enligt Lacan.

Det förvånar mig för övrigt att Karlsson utelämnar Lacan, som har fallos som grunden i sin teori (till exempel Reeder, 1990).

Karlsson återkommer till den gamla metapsykologin som skapades med individual- och driftpsykologi och med en objektivistisk kunskapssyn. Där fanns bara *en* libido som uteslutande ansågs vara manlig. Här fanns bara utrymme för *ett* tankesätt och detta var också rent manligt. Kastrationsidén är smalspårig. Föreställningen om mordet på urfadern tillhör den spekulativa psykoanalytiska mytologin. Jag betvivlar att detta utgör någon mer universell strukturerande intrapsykisk omedveten konflikt hos mannen på en latent nivå som Karlsson verkar vara inne på (s. 57). Gender är ett gränfenomen som befinner sig mellan vårt psyke och vår sociala omgivning. Det handlar bara delvis om inre konflikter. Men den psykoanalytiska berättelsen har naturligtvis sin del i vårt kulturarv och har därmed en viss konstruktivistisk påverkan på vårt psyke, inklusive våra föreställningar om maskulinitet.

Karlsson refererar till flera relationella genusteoretiker som inom psykoanalysen är de som varit de mest kritiska till driftsteorin och den klassiska metapsykologin. Han redovisar emellertid väldigt lite av innehållet i kritiken. Ken Corbett (2009) menar att Freuds idéer, baserade på *primacy of the phallus*, uteslutande är förknippat med heterosexuella identifikationer, underskattar moderns roll, inte tar hänsyn till anknyt-

ning, med mera. Corbett frågar hur vi skall tänka kring alla barn som är födda på annat sätt än inom kärnfamiljen. *Lille Hans* var den första pojken i psykoanalysen och denna fallbeskrivning utgör prototypen för maskulinitet i den psykoanalytiska kanonen. Corbett har gjort en tankeväckande kritisk nyläsning av *Lille Hans*, där också modern finns med – en person som lyser med sin frånvaro hos Freud. (kap. 1, s. 19-51).

Eftersom så många idag upplever att de inte passar in i någon av våra rådande sociala (köns-) benämningar saknas det begrepp. Corbett talar om en *kategorikris*. Den binära könsuppdelningen är begränsande både för vårt sätt att tänka och vårt sätt att tala, en inskränkning av vår *mentala frihet*, eller som den ”feminina pojken” Jesse, en av Corbetts patienter uttryckte det: ”I feel like civilization has robbed me of the words to describe this” (s. 87).

Inom den relationella psykologin har man ifrågasatt och diskuterat psykoanalysens grundantagande om infantilism och det Stephen Mitchell kallat *den utvecklingspsykologiska slagsidan* (the developmental tilt). Han menade att många terapeutiska teorier riskerar att lägga för stor kausal vikt vid våra allra tidigaste erfarenheter. Sue Grand (Aron, Grand & Slochower, 2018) skriver att den psykoanalytiska utvecklingsteorin märkligt nog verkar upphöra redan innan puberteten infaller, med undantag av Sullivan och Erikson, vars teorier aldrig blivit assimilerade inom psykoanalysen.

Karlsson beskriver det han kallar Sullivans ”ett-könspostulat” (*one-genus postulate*) (s.138) Detta var före genusbegreppet och handlar inte om könsidentitet. Det användes av Sullivan för att hävda att vi alla är mestadels mänskliga, i en tid när man försökte särskilja psykiskt sjuka från friska och när mentalvården i USA kunde vara synnerligen brutal bland annat med lobotomier och tandutdragning. Sullivan lade stor vikt vid de intima relationerna under ungdomstiden. Han menade att våra objektval utvecklades genom att man först älskade någon av samma kön (chumship – a love for one same as me) för att senare kunna övergå till att älska någon av det motsatta könet.

Corbett menar att ”utsidan” (utanför familjen)

inte finns med i anknytnings- och psykoanalytisk teorbildning. Grand skriver att den vuxna intimiteten uteslutande verkar baserad på erfarenheter från förälder-barnrelationen. Paul Wachtel menar på analogt sätt att man traditionellt sett lagt för stor vikt vid det som händer mellan patient och terapeut i terapirummet och för lite vikt vad som samtidigt händer utanför i patientens liv. Corbett ifrågasätter nödvändigheten av att avidentifiera sig från modern för att nå maskulinitet, en tes som framförts av Stoller och Greenson, och som Karlsson också nämner (s. 58ff). Dessa idéer bygger ensidigt på *vertikala* relationer. Vi bör också påminna om att deras arbeten är från en tid, före 1990-talet, då en homosexuell könsidentitet ansågs som en perversion, otillåten om man ville bli psykoanalytiker (Wänge, 2019 s. 67).

Karlssons referenser till Jessica Benjamin rör framförallt till hennes tidiga arbeten. Han läser dessa på ett något annorlunda sätt än undertecknad (och Corbett). Den överinklusiva föreställningen (”jag kan vara allt”) som Karlsson nämner (s. 66), tillhör utvecklingen innan omnipotens och narcissism har övergetts, i den normala mognadsprocessen. På senare år har Benjamin (Benjamin & Atlas-Koch, 2010; Benjamin, 2018) alltmer intresserat sig för de *horisontella* relationerna, ömsesidig bekräftelse och därmed kommit att fjärma sig från den klassiska psykoanalysens enögd fokus på vertikala relationer – de hierarkiska familjerektionerna och läsningen av oidipusberättelsen som den ultimata strukturerande faktorn för psyket.

Benjamin menar att våra könsroller formas av att vi tidigt ensidigt lär oss binära sätt att hantera det spänningsöverskott (too-muchness of excitement) som uppstår i mellanmänskliga relationer, där den enda lösningen blivit att kvinnligt blir till mottagare av överskottet. Processerna handlar inte så mycket om identifikation eller objektloadning, utan desto mera om ömsesidig affektreglering. Med sitt begrepp det Tredje har Benjamin försökt fånga de processer och faktorer som kan bidra till skapandet av mer jämlika relationsmönster bortom de binära göra-eller-bli gjord-med-kategorierna med hennes egna uttryck: *more than one can exist*.

Spädbarnsforskaren Daniel Stern (2010) skriver i sin sista bok om olika *forms of vitality* som det avgörande för internaliseringen. Det är varken det verbala, symboliska eller emotionella innehållet eller vilken ”kanal” eller modalitet (verbalt, visuellt etc.) som förmedlingen sker genom.

Karlsson menar att det ofta framträder ett oidipalt kastrationskomplex i form av patientens rivalitet och tävlande med terapeuten (s. 124). Det finns stor risk för att detta är av självbekräftande karaktär. Den som teoretiserar i termer av rivalitet och oidipus lär ha mycket lätt att finna spår av detta i den mångfacetterade kliniska situationen. Man ser gärna vad man vill se och terapeuten kanske dessutom själv bidrar till att initiera det hela.

Generellt sett har den klassiska psykoanalysen varit strukturerad i vertikala och fallocentriska relationer (begrepp, teori, klinik, utbildningsordning, hierarkier, individuella fadersgestalter, elitism, omnipotenta terapeuter etc.) medan den relationella psykologin från början varit horisontellt orienterad (kollektiv rörelse, platt organisation öppen för alla, komperativa & integrerande ambitioner, relationella begrepp, delaktiga & sårbara terapeuter, etc.) Både Karlsson och jag är hängivna förespråkare för psykoanalysen, men ser olika på dess förtjänster. Jag menar att man måste ”rensa bort ogräset så att det friskare skall kunna frodas” för att låna Sullivans uttryck – lämna den gamla driftspsykologin, metapsykologin och objektivismen bakom oss, och istället komplettera med det som den relationella psykologin förordar: flerpersonspsykologi, kontext, en ny kunskapssyn och gärna också fenomenologi.

Sista ordet om maskulinitet är långtifrån sagt och våra föreställningar ändras inte över en natt. Psykoanalysen utgör en betydande del av vårt kulturarv. Den relationella psykologin talar om *gender fluid* och *gender as soft assembly* och uppmanar oss att försöka tänka lättrorligt och flexibelt om könsidentiteter. Trots mina kritiska synpunkter vill jag tacka Karlsson för en kunskapsrik bok om ett synnerligen svårt och laddat ämne. Boken är ett av de viktigaste inläggen i den psykodynamiska könsdebatten på senare tid och den bör ha en stor möjlighet att bli en svensk klassiker. Med *Det maskulina projektet* har Gunnar Karlsson gett ett utomordentligt intressant och tankeväckande inlägg i den viktiga diskussionen om vår könsidentitet. ○

REFERENSER

- Aron, L., Grand, S. & Slochower, J. [Eds.] (2018). *Decentering Relational Theory: A Comparative Critique*. NY: Routledge.
- Benjamin, J. (2018). *Beyond Doer and Done To*. N.Y.: Routledge.
- Benjamin, J. & Atlas-Koch, G. (2010). *Paper Session IV – V: The Too-Muchness of Excitement*. CD från IARPP 2010 Annual Conference, San Francisco.
- Corbett, K. (2009). *Boyhoods – rethinking masculinities*. New Haven: Yale Univ. Press.
- Marshall, K. & Barsness, R. (2018). *Sex, Gender, and Desire*. I R. Barsness [Ed.] *Core Competencies of Relational Psychoanalysis*. N.Y.: Routledge.
- Reeder, J. (1990). *Begär och Etik*. Stockholm: Symposium.
- Stern, D. (2010). *Forms of Vitality*. N.Y.: Oxford University Press.
- Wänge, T. (2019). *Relationell Psykoterapi – introduktion & idéhistoria*. Stockholm: BoD.

TOMAS WÅNGE, leg. psykolog och privatpraktiserande psykoterapeut med relationell inriktning vid Linné-stadens Psykoterapiinstitut i Göteborg.